

KÖNYVEKRŐL

Kehm, B. M., Huisman, J. és Stensaker, B. (szerk.): The European Higher Education Area: Perspectives on a Moving Target [Az Európai Felsőoktatási Térség, mint mozgó célpont]

Sense Publishers, Rotterdam, Boston, Taipei. 2009. 344 o.

Miről szólt a Bologna-folyamat az első évtizedben? Miről fog szólni 2010 és 2020 között? Ezekre a kérdésekre kaphatunk választ a *Barbara M. Kehm, Jeroen Huisman és Bjørn Stensaker* által összeállított *The European Higher Education Area: Perspectives on a Moving Target* címet viselő, s a Sense Publishers által 2009-ben megjelentett kötetben. A szerkesztőket a flamand oktatási minisztérium arra kérte, hogy olyan kötetet állítsanak össze, amelynek fő témái kulcsfontosságúak lesznek a Bologna-folyamat következő évtizedében. Ilyennek gondolták a felsőoktatásirányítás és a minőség kérdését, valamint a mobilitás és humán erőforrás, a diverzitás és a Bologna-folyamat külső dimenzióját, s ezekhez kérték a téma szakértőinek hozzájárulásait. Az öt fejezetből álló kötetben olyan nemzetközi szinten is elismert szakértőktől olvashatunk felsőoktatás-politikai elemzéseket, mint *Guy Neave, Jürgen Enders, Marek Kwiek, John Brennan, Peter Maassen, Ulrich Teichler, Simon Marginson* és sokan mások. Ezzel lényegében az összes nyugat-európai felsőoktatás-kutató csoportot megmozdították, hogy mondanák el, mit gondolnak mi kellene teret nyerjen a Bologna-folyamat körüli vitákban a következő évtized alatt. Az előszó megírásához stílusosan egy oktatási minisztert (a holland *Frank Vandenbroucke*) kértek fel, aki egyrészt „felraktározza” a *Bolognai Nyilatkozat*¹ (1999) óta eltelt időszak lépéseit, rámutatva, hogy ugyan a strukturális reformok és a kapcsolódó szabályozó keretek (lásd. minőségbiztosítás és kreditrendszer) átalakításai megvalósultak, valamint az együttműködés és a mobilitás lehetőségei bővültek, de az Európai Felsőoktatási Térség (EFT) továbbra is gyenge globális potenciállal rendelkezik. Másrészt arra is kitér, hogy szerinte három alapvető kérdést kellene előtérbe helyezni. Az egyik a transzparencia mélyítése, úgy, hogy közben nem veszélyeztetik az európai felsőoktatás diverzitását. A másik a társadalmi felelősség kérdése, míg a harmadik a globális vonzóképeség növelése és a partnerkapcsolatok bővítése (viii-xi o.).

A tanulmányok módszere nem a statisztikai extrapoláció, hanem a szintetizálás útján nyert felsőoktatás-politikai vélemény. Ennek oka a témából következik, amit a változók komplexitása és a lehetséges „jövők” egész skálája jellemez, s emiatt a valószínűségi érvelés és a statisztikai levezetés korlátok közé szorított, vagy egyenesen nem állja meg a helyét. Ezek a felsőoktatás-politikai tanulmányok sematikusnak és tényekkel nem megalapozottnak vagy nem tudományosnak tűnhetnek. Azonban a téma és a tanulmányok jellegétől függetlenül is érdemes rámutatni, hogy a szerzők máshol számos helyen alátámasztották érvelésüket, s sokszor adták hozzájárulásukat a felsőoktatás-politika empirikus és elméleti irodalmához (297–298. o.). A tanulmányok interdiszciplináris megközelítést képviselnek, s olyan diszciplínák elméleti és empirikus hátterét szintetizálják, mint a politikatudomány, valamint a közpolitikai, szociológiai és történeti megközelítés, előtérbe helyezve a szervezetszociológia és a többszereplős, többszintű kormányzás perspektíváját.

Az európai felsőoktatási rendszerekben megvalósuló változásokat gyakran „soha nem látottnak” minősítik, de több szerző (lásd. pl.: *Neave, Teichler, Huisman, Marginson* cikkét) is józanságra int és árnyaltabb témakezelésre (pl. tisztázni kell perspektívánkat, azaz milyen szintről beszélünk) ezek értékelésében. A témáról szóló

¹ Bolognai Nyilatkozat. Bologna, 1999. június 19.
http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/990719BOLOGNA_DECLARATION.PDF. Letöltés ideje: 2009. 08. 19.

tanulmányok tiszta elméjű gondolkodást, realizmust és az irodalomban nagy mértékben elterjedt normatív megközelítések elkerülését sürgetik (298. o.). A Bologna-folyamat tekintetében lényeges különbség minden eddigi reformkezdeményezéshez képest, hogy itt az átalakítás szupra-nacionális szintre emelkedik és „soha nem látott” támogatást kap, valamint a politikusok egyre több változást, egyre gyorsabb tempóban sürgetnek. Ehhez kapcsolódóan *Huisman* cikkében fel is veti, hogy eredetileg a felsőoktatás szerkezetének harmonizációja és nem egy európai felsőoktatási rendszer kialakítása volt a cél, miközben jelenleg ez utóbbi látszik teret nyerni.

A szerzők közös tapasztalata, hogy míg a nemzeti rendszerek szintjén, különösen a szabályozások tekintetében valóban „soha nem látott” az előrehaladás, addig az intézmények szintjén már ez sokkal bizonytalanabb. Az elképzelések utazása, a szupra-nacionális és intézményi szint közötti szakadék, és a különböző szereplők kapacitásai és érdekei magyarázhatják azt az eltérést, ami az eredeti célok és az intézményi implementáció között van (257. o.). Miképpen kapcsolódik a szupra-nacionális szinten megfogalmazott célokhoz, és milyen mértékben elkötelezettje azoknak a legalsó szint, azaz a kari és tanszéki? – teszi fel a kérdést *Maassen* (283. o.). *Hirschman* (1970)² idézve a skála a lojalitástól, a kritikai hangvételen keresztül a kilépésig terjed. A tanulmányok szerzői arra is felhívják a figyelmet, hogy a Bologna-folyamatot rendszerint a nemzeti kormányzatok saját reform céljaik megvalósítására használják fel, de ezt a koncepciót érdemes az intézményi szintű bevezetésre is alkalmazni. Azaz az intézmények úgy fordítják le a kormányzatok elvárásait, hogy azok beleilleszkedjenek intézményi stratégiáikba (xiii-xiv o.), ezzel át is alakítva azokat.

A felsőoktatás irányításának különböző aspektusait négy tanulmány járja körül, ahol az ötödik a *Guy Neave* által jegyzett áttekintő tanulmány (Institutional Autonomy 2010–2020. A Tale of Elan – Two Steps back to make one very Large Leap Forward). Emelett több tanulmány foglalkozik a piaci irányítás kérdéseivel és *Jan de Groof* szerzőségében a felsőoktatás jogi szabályozásának átalakulásával a Bologna-folyamatban. *Neave* tanulmányában az ’értékelő állam’ koncepcióján keresztül áttekinti a felsőoktatás akadémiai, piaci és állami/jogi irányításának és kontrolljának átalakulását felsőoktatás-történeti perspektívában. Következtetésében rámutat, hogy a helyzeti autonómiát a privilégiumok és a körülmények befolyásolják, amelyek mindegyike egyben kondicionálója is az intézményi sikernek (19. o.). Ugyanakkor, a szerzők szerint a felsőoktatás irányításában az egyik esszenciális változás az, hogy európai, szupra-nacionális szintre emelkedett. Emelett a változásokat jelzi a kormányzatok bizonyos mértékű visszalépése, az intézményi autonómia erősödése, és a piaci és hálózati irányítás előretörése, amihez az új irányítási eszközök (pl. kiszereződés, teljesítmény finanszírozás) implementálása is zajlik.

A minőség kérdésével az európai felsőoktatás vonzóságának, az intézmények közötti kölcsönös bizalom és együttműködés, az egyenlőség és a szociális dimenzió összefüggésében ismerkedhetünk. A mobilitással kapcsolatban hamar kiderült, hogy az nem egyszerűen felsőoktatás szervezeti kérdés, hanem sokkaltá komplexebb annál, ahol az intézmények akkor szavaznak bizalmat egymásnak, ha biztosítva látják a hozott tudás minőségét. Az EFT-n belül nem működik a „minden intézmény egyenlő”-elv, hanem helyette az egyre erősödő hierarchiában azonos pozíciót elfoglalók között van egyenlőség és elismerés. Az egyik tanulmány (The Ingredients of Trust in European Higher Education) rámutat, hogy a bizalmat a kontroll és az elszámoltathatóság racionális és instrumentális formáival váltották fel. Míg korábban az egyenértékűséget becsülésre alapozták, addig jelenleg mérési és értékelési eljárások sokaságával találkozunk, és az ezek ellátására kialakult szervezetekkel. A minőség mérésének tekintetében minden a témában megnyilvánuló szerző felteszi a kérdést, hogy az egyáltalán mérhető-e, s milyen mértékben mérhető az egyre népszerűbbé váló rangsorokkal? Közös következtetésük, hogy ezek nem a minőséget, hanem a presztízt mérik. Emelett az árnyaltabb rangsorok kialakítását sürgetik, a jelenlegi rendkívüli mértékben torzítóak helyett (pl. a kutatás javára és az oktatás kárára, s különösen a természettudományos kutatás javára, ami a minőségnek csak egy parciális összetevője).

A 2010 és 2020 közötti évtized egyik fő kérdése legtöbb vélemény nyilvánító szerint az lesz, hogy hogyan lehet megőrizni az európai felsőoktatási rendszerek sokszínűségét a növekvő konvergencia ellenére? A diver-

² Hirschman, A. O. (1970): *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Harvard University Press, Cambridge.

Könyvekről

zítás veszélyeztetésének okai között – a rendszerszintű konvergencia mellett – olyanokat említene a szerzők, mint a kormányzatok és a piac, a globalizáció és a rangsorok (pl. azzal, hogy az intézményeket mímelő magatartásra ösztönzik). *Brennan* és munkatársai szerint a minőségbiztosítás a közös és összemérhető standardokkal szintén a sokszínűséget veszélyezteti (154. o.). A diverzitás egyik legfontosabb biztosítéka a minél nagyobb mértékű intézményi autonómia (282. o.). A felsőoktatás fejlesztésének stratégiai javaslataként fogalmazzák meg, hogy (1) a vertikális és horizontális differenciáció között egészséges arányt kell biztosítani, (2) a felsőoktatási tradíciókat és a sokszínűséget tiszteletben kell tartani, (3) el kell kerülni az elit és tömeges funkciók merev elválasztását, valamint (4) a funkcionális diverzitás realista megfogalmazása is kívánatos (155–156).

Végül, a kötet tanulmányait és az ott megfogalmazott reflexiókat azoknak ajánlhatjuk, akik a Bologna-folyamatba valamilyen szerepkörben (pl. kutatók, oktatók, felsőoktatási intézmények vezetői, politikusok és döntéshozók) bevonódtak, és érdeklődnek nemcsak a folyamat jelenlegi állása, hanem jövőbeli alakulása iránt is.

Szolár Éva